

Sažetak

Zbornik *Gradovi u ratovima: kroz povijest do suvremenosti* sadrži ukupno 13 znanstvenih radova prezentiranih na tradicionalnom 21. znanstveno-stručnom skupu Vukovar '91. — dvadeset i sedma godina poslije, koji je u prigodi obilježavanja Dana sjećanja na žrtvu Vukovara 1991. u organizaciji Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar održan u Vukovaru u studenom 2018. godine.

U radu pod naslovom »Grad u ratu, rat u gradu: deset tisuća godina bitaka za grad« Ozren Žunec ističe da je od prvih bliskoistočnih protogradova, preko antičkih obzidanih akropola i srednjovjekovnih utvrđenih gradova pa sve do novovjekovnih vojnih gradova-tvrđava i gradova kao strategijskih ciljeva vojnih kampanja, grad kao središte civiliziranog društvenog života imao istaknutu vojnu funkciju, i kao teško osvojivo uporište obrane i kao ofenzivna projekcija u osvajanju prostora, tako da je povijest ratova neodvojiva od urbane povijesti, jednako kao i povijest razvoja čovječanstva koje je upravo u gradu postiglo svoj duhovni i materijalni razvoj. U radu autor promišlja dugu povijest odnosa grada, rata i društva i nudi osnovne zaključke o njihovoj sudbonosnoj interakciji.

Rad »Urbano ratovanje — jučer, danas, sutra« autorski potpisuje Mladen Trnski. On ističe da je intenzivni rast svjetske populacije rezultirao snažnom urbanizacijom i nastankom megagradova što korespondira s trendom povećanja urbanih sukoba. Bez obzira na različita poimanja urbanog ratovanja, ono predstavlja istodobno rat protiv gradova i civila koji u njima žive. Stoga, različite forme urbanog ratovanja poprimaju, kako ističe autor, karakteristike suvremenog urbicida koji je rezultat negativnih učinaka rata kao sredstva za realizaciju nacionalnih interesa čije je ostvarenje u modernim sukobima izvor urbane nesigurnosti. Nova urbana mapa suvremenih sukoba je ekspanzivna i više ne uključuje samo teritorij sukobljenih strana već poprima regionalne i globalne dimenzije što dovodi do željene ili neželjene projekcije sukoba te generiranja učinaka izvan lokalnog područja zahvaćenog sukobom. Urbano ratovanje predstavlja, naglasio je autor, planiranje i provedbu borbenih djelovanja u urbanom području u kojem se sukobljavaju konvencionalne i iregularne snage različitih predznaka čije su aktivnosti značajno urbanizirale suvremene sukobe i ratove koji su asimetričnog karaktera. Na taj način gradovi su, upozorava autor, postali ključno područje sukobljavanja u kojima iregularne snage nastoje ostvariti svoje ciljeve iskorištavajući karakteristike gradova i vlastite komparativne prednosti kao i ranjivosti te slabosti konvencionalnog protivnika kojeg se uvlači u borbena djelovanja unutar gradova gdje su njegove borbene sposobnosti bitno ograničene odnosno reducirane. Usložnjavajući faktori uključuju nazočnost civila kao neborbene populacije te kompleksno i dinamično urbano okruženje. To pred vojnike postavlja iznimno velike psiho-fizičke zahtjeve, a planiranje i provedbu operacija čini iznimno izazovnim i kompleksnim. Istodobno, pred međunarodnu zajednicu i organizacije postavlja izazove primjene humanitarnog prava, provedbe mjera zaštite civila i ključne infra-

strukture kao i funkcioniranja esencijalnih službi u gradovima koje omogućuju opstanak građana i ublažavanje devastirajućih učinaka urbanih sukoba, naglasio je autor.

U radu pod naslovom »Sveti Augustin i Clausewitz o gradovima i ratovima« autor Andrija Platužić razmatra stavove Aurelija Augustina i Carla von Clausewiza o gradovima i ratovima. Iako je prvi bio biskup i postao svecem, a drugi je bio general i jedan je od najvećih filozofa rata, obojica su, prema autorovu mišljenju, pridonijela teoriji rata. U radu je obrazložen dio njima pripisivanih doprinosa teoriji te neke od okolnosti koje su do tog pripisivanja dovele. Augustin je bio suvremenik Alarikova osvajanja Rima 410., a Clausewitz je bio suvremenik čak dvaju prijelomnih događaja u kojima su se zatekli znameniti glavni gradovi u ratovima. Napoleonov ulazak u Berlin 1806. Clausewitz je doživio kao ratni zarobljenik iz Bitke kod Jene, koja se dogodila malo prije toga, a šest godina poslije, boreći se na strani Rusa, doživljava i Napoleonov ulazak u Moskvu. Obojica u razdobljima nakon tih iskustava pišu važna djela, Augustin *De civitate Dei* (Božji grad), a Clausewitz *Vom Kriege* (O ratu). Interakciju odabranih aspekata djela i života dvaju teoretičara autor je iskoristio kao polazište za preispitivanje odnosa suvremenih i prijašnjih primjera gradova u ratovima.

Rad »Urbani terorizam: od nacionalne do urbane sigurnosti i natrag« autorski potpisuje Mirko Bilandžić. On uvodno ističe da je terorizam u gradovima povijesna konstanta. Rimsko uništenje Kartage, savezničko bombardiranje Hamburga i Dresdena, atomski udari na Hirošimu i Nagasaki tek su niz primjera terorističkih udara na gradove kao forme državnog terorizma s elementima urbanocida. U posthladoratovskim uvjetima identični primjeri su rusko uništenje čečenskog Groznoga te izraelska uništenja naselja na području Palestinske samouprave. S druge, pak, strane suvremena era terorizma, istaknuo je autor, upućuje na visoku incidenciju terorističkih udara na mete u gradovima. U potonjim slučajevima izvršitelji su dominantno nedržavne terorističke organizacije. Unatoč obilju povijesne empirije i činjenici da je koncept urbanog terorizma proistekao iz teorijske elaboracije koncepta i prakse urbane gerile, urbani terorizam kao pojam nije generički određen te je nedostatan teorijski elaboriran i znanstveno istražen. Koja je znanstvenoistraživačka, empirijska i *policy* važnost urbanog terorizma? — upitao se autor. Tradicionalno, terorizam generalno i urbani terorizam partikularno nisu smatrani relevantnim područjem nacionalne sigurnosti i sigurnosnih studija. U redefiniranim uvjetima proširenja i produbljenja određenja pojma (nacionalne) sigurnosti i istraživačkih interesa sigurnosnih studija, nestabilni analitički pojam urbane sigurnosti dobiva sve važnije mjesto. Njegov sastavni dio jest i urbani terorizam. U multiakterskom višerazinskom shvaćanju i praksi sigurnosti, sigurnost s razine »visoke politike« postupno se »vraća kući«: postaje sve više civilna, urbana, »domaća« i personalna kategorija. Prema empirijskim nalazima presudan razlog jest upravo urbani terorizam. Za razliku od ranije dominantnih pitanja »visoke politike«, urbana sigurnost i urbani terorizam postaju središnje pitanje nacionalne sigurnosti, naglasio je autor. U odgovoru na izazove urbanog terorizma, prototerorističke strategije pretvaraju urbane sredine u sekuritizirane i militarizirane područja. U prilog argumentaciji postavljenih hipoteza autor je ukratko prikazao studije slučajeva (studije gradova) Belfasta i Londona.

Sažetak

Rad pod naslovom »Grad u jugoslavenskoj vojnoj doktrini i ratovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991. — 1995. godine« djelo je Davora Marijana. Rad je pokušaj odgovora na pitanje je li moguće povući paralelu s mjestom grada u jugoslavenskoj vojnoj doktrini i ratovima koji su vođeni u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Naime, sve vojske koje su nastale u tijeku raspada SFRJ i stvaranja novih država, upozorio je autor, značajno duguju prethodnom sustavu, ne samo organizacijski i personalno, već i doktrinarno. U prvom dijelu rada autor analizira mjesto grada u ratu u jugoslavenskim doktrinarnim dokumentima kao što su strategije oružane borbe i općenarodne obrane i društvene samozaštite iz 1980-ih, kao i nekih iskustava iz vježbi OS SFRJ na teritoriju Hrvatske u kojima je grad kao veće urbano naselje imao središnje mjesto. U drugom dijelu rada autor odgovara na pitanje koliko je prijeratna jugoslavenska teorija utjecala na praksu u ratovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. U slučaju Hrvatske težište je provedene analize na gradovima u zahvatu crte bojišta: Vukovaru, Osijeku, Vinkovcima i Dubrovniku, a u BiH na Sarajevu, Mostaru i manjim gradovima u središnjoj Bosni.

»Vukovar pod srpskom okupacijom 1991.—1995.« potpisuje Nikica Barić. Autor je na temelju arhivskih i objavljenih izvora, tiska i relevantne literature, u osnovnim crtama prikazao glavne značajke stanja u Vukovaru tijekom srpske okupacije. Stanje u ostalim dijelovima tadašnje Općine Vukovar autor je opisao samo u nekim pojedinostima, a ne cjelovito. Riječ je o razdoblju nakon pada Vukovara u ruke Jugoslavenske narodne armije (JNA) i srpskih snaga u studenom 1991. pa do ljeta 1995. godine, odnosno do operacije »Oluja«. I nakon te operacije Vukovar je ostao pod srpskim nadzorom, no budući da je krajem 1995. Erdutskim sporazumom dogovorena mima reintegracija Hrvatskog Podunavlja, autor se stanjem u Vukovaru u ovom istraživanju bavi samo do operacije »Oluja«. Rad predstavlja sažeti prikaz glavnih značajki srpskih vlasti u Vukovaru u navedenom razdoblju, budući da dostupni izvori omogućavaju da se ova tema puno opširnije obradi.

Danijel Jelaš autor je rada »Kasnosrednjovjekovna gradska naselja Vukovske županije u kontekstu ratnih zbivanja«. Autor je istaknuo da su razdoblje kasnog srednjeg vijeka u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu obilježili, između ostalog, ratovi s Osmanlijama te dinastička previranja. Vukovska županija, s jedne strane kao pogranično područje, a s druge kao prostor gdje su mnogi istaknuti velikaši imali važne posjede i rezidencije, bila je poprištem niza sukoba koji su se u većoj ili manjoj mjeri odrazili na tijek razvoja tamošnjih gradova. U radu je autor nastojao izdvojiti ratna zbivanja koja su imala izravan ili neizravan utjecaj na gradska naselja Vukovske županije od kraja 14. do prve polovice 16. stoljeća te je utvrdio najvažnije posljedice sukoba kako na pojedinačnu povijest svakog pojedinog grada tako i na izgled tamošnje urbane mreže.

Rad pod naslovom »Grad, pograničje i mali rat: Dinamika mijena uloge i vojno-strateškog značaja Slunja u obrambenom protuosmanskom ratu u drugoj polovini 16. stoljeća i početkom 17. stoljeća« autorski potpisuje Hrvoje Kekez. Istaknuo je, pritom, da je približavanjem granice Osmanskog Carstva, tj. prodorom Osmanlija u dubinu hrvatskih povijesnih zemalja tvrdi grad Slunj postupno tijekom zadnjih desetljeća 15. i prve polovine 16. stoljeća transformiran iz vlastelinskog sjedišta jedne grane knezova Frankapana, knezova Slunjskih, u važno uporište na ratnoj granici. Naime, iako je primao određenu materijalnu, financijsku i

vojnu pomoć od vladara, Ferdinanda I. Habsburgovca, tijekom prve polovine 16. stoljeća, glavni organizator obrane kako Slunja tako i šireg slunjskog prostora bio je knez Franjo Frankapan Slunjski. No, promjenom geostrateške pozicije i postupnom propašću protuosmanske linije obrane na rijeci Uni sredinom 16. stoljeća obranu Slunja, naglasio je autor, sve više su preuzimale vojne vlasti. To se odrazilo i na promjeni niza elemenata strategije obrane što je uključivalo obrasce i izvore financiranja obrane Slunja, zatim strukturu tamošnje vojne posade, formiranje Slunjske kapetanije, kao i sami fizički izgled slunjskoga tvrđoga grada koji je značajno dograđen tijekom osmoga desetljeća 16. stoljeća. Štoviše, pomicanje crte obrane prvo na rijeku Glinu, a potom i na rijeku Kupu, kao i izgradnja renesansne karlovačke tvrđave, doveli su do značajne promjene geostrateškog značenja Slunja u sustavu obrane hrvatskih povijesnih zemalja protiv Osmanlija. Te procese, tj. mijenu uloge i značaja Slunja u obrambenom protuosmanskom ratu tijekom druge polovine 16. stoljeća i početkom 17. stoljeća, autor je razmotrio širokom kontekstualizacijom sačuvanih pisanih i slikovnih povijesnih izvora.

Rad autorice Arijane Kolak Bošnjak nosi naslov »Osijek u ratu 1848./1849. godine«. Autorica je analizirala vojne prilike u kojima su grad Osijek u listopadu 1848. godine osvojili Mađari, a zatim u veljači 1849. ponovno carska vojska. Za gubitak Osijeka u listopadu 1848. godine javnost Banske Hrvatske optužila je zapovjednika osječke tvrđave general-majora baruna Stevana Jovića tvrdeći da je prodao osječku Tvrđu Mađarima. Kada je Osijek osvojila carska vojska u veljači 1849., i Mađari su smatrali da je to rezultat izdaje zapovjednika. Realne okolnosti poput stanja vojske i političke situacije u tim ocjenama nisu tada bile uzete u obzir, pa ih je autorica u ovom radu propitala.

»Rušenje gradova i stradavanje stanovništva na hrvatskom području u angloameričkim zračnim napadima tijekom Drugoga svjetskog rata« naslov je rada koji autorski potpisuje Marica Karakaš Obradov. Snažnije i učestalije djelovanje zrakoplovstva zapadnih saveznika nad jugoistočnom i srednjom Europom počinje u jesen 1943. nakon zaposjedanja južnih područja Italije. U posljednjim mjesecima 1943. ustrojene su zračne baze u okolici Barija i Foggie te je počelo osvajanje zračnog područja nad Austrijom i južnom Njemačkom, a nešto kasnije, početkom proljeća 1944., nad Mađarskom i Rumunjskom. Područje Nezavisne Države Hrvatske zahvaćeno je napadima u obje faze. Prva je, kako je istaknula autorica, na udaru bila dalmatinska obala gdje su saveznička bombardiranja svih većih gradova izvedena potkraj 1943. godine. Sljedeće godine počeli su napadi na sjevernije krajeve, koji će postati učestaliji od proljeća 1944. godine. Primjena taktike »prostornog bombardiranja« imala je za posljedicu razaranje ne samo primarno naznačenih ciljeva, od onih za vojnu namjenu preko industrijskih postrojenja, do prometnica i žive vojne sile, nego su razarani i brojni civilni ciljevi. Takvim se pristupom, naglasila je autorica, nastojalo zaštititi svoje avione i posade i općenito se smatralo da će razorni zračni napadi pridonijeti što skorijem okončanju rata. Pojedini gradovi na hrvatskom području i njihova bliža okolica pretrpjeli su znatne ljudske gubitke među civilnim stanovništvom kao i veliku materijalnu štetu koja se ogledala u razrušenosti pojedinih gradskih cjelina do neprepoznatljivosti, a neki gradski predjeli potpuno su izbrisani iz fizionomije gradova, upozorila je autorica.

Sažetak

U radu »Civilno-vojni odnosi JNA i pobunjenih Srba na primjeru okupiranih općina u Lici« autora Darjana Godića na temelju arhivskog gradiva i literature obrađeni su odnosi civilnih institucija pobunjenih Srba na području Like i Jugoslavenske narodne armije. Premda slabo naseljene i nerazvijene, općine u Lici koje su bile većinski naseljene srpskim stanovništvom postale su 1990., s općinama većinski naseljenim Srbima u sjevernoj Dalmaciji, nositelji »balvan revolucije«. Iako su angažirale sve dostupne ljudske i materijalne potencijale, pobunjene općine nisu uspjevale ozbiljnije se suprotstaviti hrvatskim vlastima. Tek je angažman Jugoslavenske narodne armije, upozorio je autor, onemogućio hrvatske vlasti u uspostavi ustavnog poretka Republike Hrvatske u pobunjenim općinama. Nakon što su pobunjeni Srbi u ljeto 1991. proglasili ratno stanje, civilne vlasti u pobunjenim općinama pokazale su se nedorasle djelovanju u ratnim uvjetima. Zbog nefunkcioniranja civilnih vlasti dio postrojbi Jugoslavenske narodne armije morao se baviti civilnim poslovima. Isprepletenost civilnih i vojnih vlasti izravna je posljedica socijalističkog naslijeđa bivše SFRJ što se negativno odrazilo na vojnu organizaciju pobunjenih Srba na području Like, istaknuo je autor.

Rad »Demografska dinamika hrvatskih gradova okupiranih u Domovinskom ratu« autorski potpisuje Ivo Turk. Autor je naglasio da je Domovinski rat vrlo nepovoljno djelovao na demografske prilike u Hrvatskoj. Ratne posljedice pogoršale su sve već do tada postojeće nepovoljne demografske procese. U međupopisju 1991.—2001. Hrvatska je u cjelini zabilježila vrlo jak ukupni pad broja stanovnika kojem je jedan od glavnih uzročnika upravo bio Domovinski rat. Uz direktne negativne čimbenike, Domovinski je rat na demografske prilike utjecao i na indirektna načina, upozorio je autor. Utjecaj Domovinskog rata bio je posebice negativan na prostorima koji su bili okupirani. Urbani sustav je vrlo važan čimbenik ravnomjernog i usklađenog razvoja svake države, pa je radi razumijevanja regionalnog razvoja vrlo važno njegovo proučavanje. U tom kontekstu autor je istražio demografsku dinamiku u hrvatskim gradovima koji su tijekom Domovinskog rata pretrpjeli okupaciju. U razmatranje autor nije uzeo cijeli administrativni grad, koji je u svojem sastavu najčešće imao i brojna ruralna naselja, nego samo centralna naselja administrativnih gradova, odnosno formalni grad koji predstavlja stvarno urbano naselje. Demografsku je dinamiku u gradovima koji su bili okupirani autor usporedio sa skupom ostalih hrvatskih gradova kako bi se shvatili razmjeri nepovoljnog utjecaja okupacije.

Durica Pardon autor je rada »Ako idemo u nebo, zašto ginemo za zemlju? Biblijska vjera i domoljublje«. Autor polazi od jednog od gorućih problema suvremenog praktičnog vjerničkog života i teološkog obrazlaganja vjerskih istina, a to je *zemlja*. Temeljna postavka judeokršćanske religiozne misli, kako je nalazimo u biblijskim spisima, jest da je ljudski rod stvoren Božjim djelovanjem od praha zemaljskog (usp. Post 2,7). Uvjerenje da je upravo ona zemlja u koju smo ucijepljeni i ukorijenjeni *naša zemlja* i da je to zemlja koju nam je Bog dao, višestruko uvećava i učvršćuje doživljaj naše povezanosti s njome, istaknuo je autor. Izgleda da kršćanska vjerovanja o zemlji kao prostoru proputovanja i dolini suza te o nebu kao mjestu konačne budućnosti stoje nasuprot iskonskom biblijskom vjerovanju o zemlji kao mjestu ukorijenjenosti i stanovanja Boga sa svojim narodom. U ovom je radu autor predstavio katolički teološki diskurs o odnosu zemlje i neba

u konkretnoj situaciji Domovinskog rata. Suvremena biblijska teologija primjećuje da je zemlja sastavni dio biblijske vjere, pa se tema zemlje postavlja kao presudno važna paradigma teološkog razmišljanja o odnosu čovjeka i Boga i zemlje. Na temelju biblijske vjere koja život promatra kao tripartitni odnos između Boga, čovjeka i zemlje, u članku je autor *zemlju* predstavio kao teološki i praktični prostor unutar kojega ljudski rod promišlja svoju stvarnu povezanost s Bogom i u kojemu je na vidljiv način pokazuje po svom djelovanju u odnosu prema ljudima. U trenucima i vremenima kao što su ratna zbivanja i poslijeratna obnova domovine, u kojima se donose životno važne odluke koje utječu ili će utjecati na suvremene pojedince i buduće generacije, važno je i teološki utemeljiti smjer kretanja ljudske vjerničke misli, drži autor. U vremenima opsade Vukovara i drugih gradova naše Domovine, u trenucima odluka ostati i umrijeti za obranu domovine ili napustiti i pobjeći pa spasiti svoj život, shvaćanje zemlje i neba bilo je od presudne važnosti. Stoga se u radu razmatra temeljno pitanje domoljublja: je li opravdana pogibija za zemlju i domovinu? Autor je, na temelju analize biblijskih tekstova i novijih istraživanja biblijske teologije, zaključio da upravo ljubav prema zemlji predstavlja konkretan izraz ljubavi prema Bogu i ljudima.